

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ ЦЕНТР
АГРАРНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ**

**МІЖНАРОДНА
НАУКОВО-ПРАКТИЧНА
КОНФЕРЕНЦІЯ**

**«РОЗВИТОК І ВПРОВАДЖЕННЯ
НОВИХ ІДЕЙ В АГРАРНІЙ НАУЦІ»**

15-16 червня 2012 року

м. Одеса

Федорчук М. І.

*кандидат сільськогосподарських наук, професор,
завідувач кафедрою ботаніки та захисту рослин
Херсонського державного аграрного університету*

Макуха О. В.

*аспірант
кафедри ботаніки та захисту рослин
Херсонського державного аграрного університету
м. Херсон, Україна*

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ТА СУЧАСНІ ПЕРСПЕКТИВИ ІНТРОДУКЦІЇ ФЕНХЕЛЮ ЗВИЧАЙНОГО В УМОВАХ ПІВДНЯ УКРАЇНИ

Постановка проблеми. Фенхель звичайний – культура широкого спектру використання та високого потенціалу прибутковості; цінна пряна, ефіроолійна та лікарська рослина. Для різних галузей промисловості (харчової, фармацевтичної, парфумерно-косметичної) фенхель є джерелом сировини природного походження, абсолютно безпечної для життя та здоров'я людини.

Первинний генетичний центр походження фенхелю – Середземномор'я, зона м'якого, помірного клімату, досить сприятливого для багатьох рослин за тепловим режимом та умовами вологозабезпечення. В Україні фенхель культивують у помірних у кліматичному відношенні західних областях та АР Крим.

Успішне виробництво в Україні лікарських препаратів, косметичних засобів на основі фенхелю звичайного, популярність його в кулінарії зумовили стрімке зростання попиту на сировину. В останні роки виникла нагальна потреба розширення традиційних меж вирощування культури та її інтродукції до нових регіонів, зокрема, до південного Степу України. Важливою передумовою успішного культивування фенхелю звичайного в цій зоні, яка до того ж

характеризується незвичним для рослини посушливим кліматом, є вивчення історії фенхелю з урахуванням результатів попередніх досліджень.

Стан вивчення проблеми. Історичні, як і будь-які інші, відомості про фенхель звичайний, доступні з літературних та інтернет-джерел, вражають своєю обмеженістю, розрізненістю та навіть суперечливістю.

Фенхель відомий з давніх часів. Перші згадування про нього, датовані п'ять тисяч років тому, знайдені в травниках Древньої Індії [1]. Древні греки, римляни, єгиптяни, араби, індійці та китайці цінували фенхель як вишукану пряність та ефективні ліки [2]. У Середні віки фенхель став популярним у Європі, його почали вирощувати в польових умовах [1]. Іспанські місіонери завезли рослину до Північної Америки [3].

На території Російської імперії фенхель намагались вирощувати у середині ХІХ ст. в Полтавській та в 1907-1908 р.р. у Воронезькій губерніях, але він так і не прижився. У Подільській губернії на початку ХХ ст. культура стала настільки популярною, що з'явилась необхідність будівництва спеціальних переробних заводів (село Брага, містечка Жванці, Міньковці). У період Першої світової війни посівні площі під фенхелем істотно скоротились, культура його була відновлена лише у 30-х роках ХХ ст. У 1970-х роках площі під фенхелем у колишньому Радянському Союзі склали близько 1000 га. Промислові посіви були зосереджені в Чернівецькій області [4, с. 90].

Сьогодні фенхель поширений майже в усіх країнах світу, але його вирощують на невеликих площах. У великій кількості фенхель культивують у Франції, Італії, Польщі, Японії, Аргентині [5, с. 110]. Що стосується країн пострадянського простору, фенхель вирощують в Білорусії, Молдові, країнах Середньої Азії та Закавказзі, у Росії (у Краснодарському краї, на Кубані) та Україні (у Чернівецькій та Івано-Франківській областях) [5, с. 110; 6; 7, с. 82].

Завдання і методика досліджень. В інтернет-джерелах була знайдена інформація про вирощування фенхелю звичайного в числі інших ефіроолійних культур родини зонтичних (анісу, кмину, коріандру) в Херсонській губернії на полях Херсонського земського сільськогосподарського училища. З метою перевірки даного твердження та одержання, у разі його достовірності, вичерпної

інформації було проведено дослідження історичних документів в Херсонському обласному архіві за період існування земського училища. При проведенні дослідження застосований аналітично-пошуковий метод роботи з архівними документами.

До завдань дослідження входило, по-перше, розширення знань про культуру, по-друге, аналіз та урахування історичного досвіду вирощування фенхелю при плануванні та проведенні польових дослідів в сучасних умовах на базі Херсонського державного аграрного університету.

Результати досліджень. Одні з перших наукових досліджень фенхелю звичайного в Російській імперії і перші на території Херсонської губернії були проведені 116 років тому на базі Херсонського земського сільськогосподарського училища, сьогодні – Херсонського державного аграрного університету. Даний історичний факт документально зафіксований у “Звітах про стан Херсонського земського сільськогосподарського училища” (розділ “Досліди на запільних ділянках”) [8, с. 218; 9, с. 144]. Дослідження фенхелю в числі інших рідкісних культур, переважно іноземного походження, які проводились за директивою Міністерства, дали досить непогані результати і довели можливість культивування фенхелю як в зрошуваних, так і богарних умовах Херсонської губернії.

Згідно з розпорядженням Міністерства Землеробства і Державного Майна проводились випробування таких рослин: анісу, коріандру, кмину, фенхелю, льону білонасінного індійського, гороху зеленого імператорського, квасолі закордонної, заячої конюшини, кендира, гречки Вейриха та австралійської лутиги. Дослідження проводились на запільних ділянках дослідного поля Херсонського земського сільськогосподарського училища у 1896-1897 роках з дотриманням існуючої методики.

Фенхель висівали в 1896 році вперше. Із розрахунку на десятину (1,1 га) отримано: зі зрошуваних городніх грядок (3 поливи протягом літа) 46 пудів 20 фунтів (762,6 кг або 7,6 ц), з неполивних – 28 пудів 38 фунтів (475,9 кг або 4,8 ц), по ранньому зеленому пару – 16 пудів 16 фунтів (269,3 кг або 2,7 ц).

“Фенхель – рослина багаторічна, наступні роки покажуть, чи може у нас вирощуватись як багаторічна рослина” [8, с. 218].

Під посіви наступного, 1897 року, анісу, коріандру, кмину, фенхелю, льону, гороху та квасолі обробіток ґрунту був однаковим. У травні 1896 року була проведена оранка вигонної ділянки на 2 вершки (9 см), протягом літа бур’яни, що з’являлись, знищувались луцильником; в грудні ділянку переорали на 4 вершки (18 см); навесні 1897 року проборонували в один слід.

Фенхель був посіяний 27 березня на відстані 12 вершків (53 см), сходи проріджені до 6 вершків (27 см). На момент складання звіту фенхель ще не був обмолочений, але відносно нього можна сказати, що він, як і коріандр, може знайти місце в польовій культурі, якщо посіви будуть розміщені після раннього пару та буде забезпечений збут. Фенхель як багаторічна рослина у нас не може вирощуватись: посіви 1896 року зовсім вимерзли, а посів теперішнього року після досягання насіння зовсім висох [9, с. 144].

Висновки. З моменту проведення дослідів з вивчення фенхелю звичайного на базі Херсонського земського сільськогосподарського училища минуло більше століття. За цей час кардинально змінилась технологія вирощування фенхелю, неодноразово оновлювався сортовий склад, істотно зріс рівень його продуктивності (до 15-18 ц/га), зазнав змін клімат регіону, але сам факт проведення досліджень має велике значення з точки зору зв’язку наукових ідей, збереження традицій, надає особливої значущості та ваги дослідам, закладеним у 2011 році вже на базі Херсонського державного аграрного університету.

Навіть сьогодні не втратив актуальності зроблений понад століття тому висновок про можливість успішного культивування фенхелю звичайного як однорічної культури в умовах Херсонської губернії за умови розміщення його після кращих попередників. Сучасні дослідження також доводять значний адаптивний потенціал рослин фенхелю при інтродукції в посушливих умовах південного Степу України.

Співробітники Херсонського земського сільськогосподарського училища виділили основний лімітуючий фактор виробництва сировини фенхелю – відсутність гарантованих ринків збуту. Можливо, відмова від культури,

незважаючи на досить непогані результати досліджень, пов'язана саме з цією проблемою.

Сьогодні ринок фенхелю в Україні знаходиться на етапі швидкого становлення. Стабільно високий попит на фенхель, зумовлений стрімким розвитком вітчизняної промисловості, а також можливістю експорту виробленої продукції до країн Європи та Азії, є запорукою економічної надійності вирощування культури.

Перспективи подальших досліджень. Висновок про можливість культивування фенхелю на півдні України, навіть підсилений історичним досвідом, – лише перший етап інтродукції. Пріоритетним напрямом досліджень є, безумовно, оптимізація елементів технології вирощування фенхелю з метою максимального задоволення потреб культури та ефективного використання біокліматичного потенціалу регіону.

Література:

1. Інтернет-ресурс: <http://www.krishna.org.ua/ru/vedic-cooking/indian-spices/1265-fennel-in-cooking-and-history.html>.
2. Інтернет-ресурс: <http://ukrspice.kiev.ua/special/fennel.html>.
3. Інтернет-ресурс: <http://shkolazhizni.ru/archive/0/n-44222/>.
4. Эфиромасличные культуры / Под ред. Смолянова А.М., Ксендза А.Т. – М.: Колос, 1976. – С. 90.
5. Машанов В.И., Покровский А.А. Пряноароматические растения. – М.: Агропромиздат, 1991. – С. 110.
6. Інтернет-ресурс: <http://zdorovja.com.ua/content/view/6135/56/>.
7. Полуденный Л.В., Сотник В.Ф., Хлапцев Е.Е. Эфирномасличные и лекарственные растения. – М.: Колос, 1979. – С. 82.
8. Отчет о состоянии Херсонского земского сельскохозяйственного училища за 1895 год // Сборник Херсонского земства, 1896. – № 11. – С. 218.
9. Отчет о состоянии Херсонского земского сельскохозяйственного училища за 1896 год // Сборник Херсонского земства, 1897. – № 11. – С. 144.